

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2023, 10 (1), 67-95

KUR'ÂN'DA L-'A-B KÖKÜNÜN SEMANTİK ANALİZİ
Semantic Analysis of the Root "L-'a-b" in the Qur'an

Faruk ÖZDEMİR

Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir
Anabilim Dalı, fozdemir@sinop.edu.tr , ORCID: 0000-0003-1890-9194

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	09.03.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	30.05.2023
Yayın Tarihi / Published:	30.06.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	1
Sayfa/ Pages:	67-95

Atıf / Cite as: Özdemir, Faruk. "Kur'ân'da L-'A-B Kökünün Semantik Analizi" (Semantic Analysis Of The Root "L-'A-B" In The Qur'an). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/1 (2023), 67-95. DOI: 10.17859/pauifd.1262231

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (1) 2023: 67-95

KUR'ÂN'DA L-'A-B KÖKÜNÜN SEMANTİK ANALİZİ*

Faruk ÖZDEMİR**

Öz

Arapça lügatlerde l-'a-b kökünün biri "oyun" anlamında *el-la'ibu* diğeri de "ağız suyu/salya" manasına gelen *el-lu'abu* olmak üzere iki temel anlamı mevcuttur. Tarihi süreç içerisinde zikredilen kök anlamlardan birçok sözcük türemiş ve farklı manalar kazanmıştır. Bu makalede semantik metot takip edilerek l-'a-b kökü ve türevlerinin semantik analizi yapılmıştır. Önce bu kök ve müştaklarının etimolojik tahlili yapılarak anlamları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki aşamada l-'a-b kökü ve müştaklarının semantik açıdan anlam örgüsünü belirleyebilmek gayesiyle bu kökle yakın anlamlılık ve zıt anlamlılık ilişkisine sahip olan kelimelere yer verilerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Kelimelerin "esas mana"larının yanında buldukları münasebet sisteminden doğan "izâfî mana"ları da vardır. O yüzden bahsi geçen kök ve müştaklarının Kur'ân'daki kullanımlarına yer verilerek buldukları siyak içerisinde kazandıkları izafî manaları belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak l-'a-b kökü ve türevleri ile semantik açıdan yakın anlamlılık ilişkisine sahip olan kelimelerin Kur'ân'daki kullanım biçimlerine yer verilerek lügatlerdeki anlamlarıyla âyetlerdeki anlamları arasındaki farklılıklara ve benzerliklere temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Semantik, Etimoloji, L-'a-b Kökü.

Semantic Analysis of the Root "L-'a-b" in the Qur'an

Abstract

In Arabic dictionaries, the root l-'a-b has two basic meanings: *al-la'ibu*, which means "play", and *al-lu'abu*, which means "mouth water/saliva". In the historical process, many words derived from these roots and acquired different meanings. In the present article, a semantic analysis of the root l-'a-b and its derivatives has been performed through the semantic method. First, the etymological analysis of this root and its compounds was carried out and it was aimed to identify their meanings. In the next stage, to determine the semantic meaning pattern of the root l-'a-b and its derivatives, comparisons were made by including words that have close semantic and antonymic relations with this root. In addition to their "actual meanings", words also have "relative meanings" arising from the system of relations in which they are present. Therefore, it was aimed to identify the relative meanings of these roots and their derivatives in the Qur'an by examining their usage in the Qur'an and the relative meanings they have acquired within the Qur'anic context. Finally, the Qur'anic usage of words that have semantically close meaning relations with the root l-'a-b and its derivatives and the differences and similarities between their meanings in dictionaries and verses are addressed.

* Yazar makalede Etik Kurul İzni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, fozdemir@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1890-9194

Keywords: Tafsir, Qur'an, Semantic, Etymology, L-'a-b Root.

Structured Abstract

The l-'a-b root has two basic/actual meanings: *al-la'ibu* meaning "the opposite of seriousness/play" and *al-lu'âbu* meaning "mouth water/saliva". All derivatives of this root are based on these two main meanings. The root l-'a-b and its derivatives have meanings in the ancient Arabic dictionaries such as "play", "play/entertainment", "playing/player", "to play", "coquettish", "fun-loving", "sleeveless dress", "one who plays much", "anything that is played with", "toy", "fool/mock", "place of game", and "playground". All these meanings are built on the root meaning *al-la'ibu*, which means "the opposite of seriousness/play". Therefore, it can be stated that there is a semantic connection between this root meaning and the said derivatives. The root l-'a-b and its derivatives also have meanings such as "liquid flowing from the mouth of a child", "honey", "poison", "sun ray", and "mirage" in early Arabic dictionaries. These meanings are built on the root meaning of *al-lu'âbu*, which means "mouth water/saliva". Accordingly, it can be stated that there is a semantic connection between this root meaning and the given derivatives. When the usage of the root l-'a-b and its derivatives in the Qur'an is examined, it is observed that it contains meanings such as "to joke", "to mock/amuse", "to play a game", "game", "playful/timewaster". It is understood that these meanings in the Qur'an are derivatives of the word *al-la'ibu*, which means "the opposite of seriousness/play". When the semantic pattern of the root l-'a-b and its derivatives is taken into consideration, it is observed that there are also words such as *al-lehw*, *al-'abes*, *al-khuz'u*, *al-sukhriyyah*, *al-zaḥik*, and *al-kḥazl*, which are closely related to these words and are in the same semantic field. *Al-lehw* derived from the root l-h-v means "to have fun/play games" in dictionaries. This word is also used in relative meanings such as "wife", "woman", and "child", in addition to the meaning of "play/entertainment" in the Qur'an as in the ancient Arabic dictionaries. Like *al-lehw*, *al-'abas* derived from the root 'a-b-ṣ means "playing games" in early Arabic dictionaries. This word is used in the Qur'an in the sense of "playing games", "game", "false/empty thing", and "unwise/purposeless work" in line with its dictionary meanings. *Al-khuz'u* from the root h-z-e means "to mock" in the ancient Arabic dictionaries. This word is mentioned in the Qur'an in the form of *khuzuven*, and in parallel with its lexical meanings, it has the meanings of "to mock/make a subject of mockery" and "one who is mocked/the subject of mockery". The infinitive *al-sukhriyyah* from the root s-ḥ-r means "to mock" with the preposition *min* in dictionaries. In the Qur'an, this word refers to "mock", just as in the dictionary meaning. The infinitive *al-zaḥik* from the root z-ḥ-k means "to laugh". The infinitive *al-zaḥik* and its derivatives in the Qur'an means "to laugh" as in the lexical meaning, but it is also used metaphorically to mean "to mock". *Al-kḥazl* from the root h-z-l means "the opposite of being serious/making jokes" in dictionaries. In the Qur'an, it is used in parallel with its lexical meaning in meanings such as "joke/play", "empty/frivolous", and "lie". The words *al-lehw*, *al-'abes*, *al-khuz'u*, *al-sukhriyyah*, *al-zaḥik*, and *al-kḥazl* are in a close semantic relationship with the word *al-la'ibu*, which means "the opposite of seriousness", "mocking, having fun", and are in the same semantic field. The word *al-jiddu* derived from the root j-d-d means "the opposite of joking/being serious" in dictionaries. The word *al-la'ibu* from the root l-'a-b means "the opposite of being serious" in dictionaries, so there is a semantic relationship of antonymy between the two. However, the word *al-jiddu* does not appear in Qur'an in the sense of "the opposite of joking/being serious".

GİRİŞ

Bir metni doğru bir şekilde anlamak için ondaki cümlelerin doğru anlaşılması gerekir. Cümlelerin doğru anlaşılabilmesi de öncelikli olarak ondaki kelimelerin doğru anlamlarının tespit edilmesine bağlıdır. Aynı durum Kur'an metni için de

geçerlidir. Kur'ân âyetlerinin maksad-ı ilahîye uygun olarak anlaşılabilmesi için ondaki her bir sözcüğün doğru ve yerinde anlamlarının belirlenmesi gerekmektedir. Kur'ân kelimelerinin doğru anlamlarının belirlenmesinin en önemli yöntemlerinden biri de "semantik metot"tur. Zira semantik metot, Kur'ân'ın kendi metodudur, onu çok daha iyi ve doğru anlamamıza yarayacak bir metottur.¹ Kelimelerin her zaman taşıdıkları ve hangi sisteme girerlerse girsinler toplum tarafından aynı kelimeler olarak bilindikleri sürece yitirmedikleri "esas mana"ları yanında kelimelerin kökünden gelmeyen fakat içinde buldukları münasebet sisteminden doğan "izâfî mana"ları da vardır.² Kur'ân âyetlerinde yer alan sözcüklerin yer aldıkları siyak içerisindeki "izâfî mana"ları semantik metot ile tespit edilebilir.

Semantik metotta, kelimelerin etimolojik anlamları tespit edilerek, onların etimolojik kökten itibaren, tüm müştaklarının ve tarih boyunca kazandığı manalarının analizi yapılmaktadır. Bu şekilde söz konusu sözcüklerdeki anlam değişimleri, anlam daralmaları, anlam genişlemeleri, anlam iyileşmeleri ve anlam kötüleşmeleri açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu metotta kelimeler siyak/bağlam içinde ele alınmakta ve siyak çerçevesinde kelimelerin anlamları belirlenmektedir. Dolayısıyla semantik metotta anlamları araştırılan sözcüklerin zikredildikleri hem metin içi hem de metin dışı bağlamlarını dikkate almak son derece önem arz etmektedir. Bu şekilde kelimelerin doğru anlamlarına isabetle ulaşmak mümkün olabilmektedir. Semantik metotta analizi yapılacak olan kelimenin, Kur'ân'da varsa eş anlamlısını veya yakın anlamlısını bulmak; kelimenin çok anlamlı olup olmadığını belirlemek; özellikle zıt anlamlılarını tespit etmek suretiyle nihai anlama ulaşmaya çalışmak esastır.³

Bu makalede sözü edilen semantik metot izlenerek l-'a-b (ل - ع - ب) kökü ve türevlerinin semantik analizi yapılacaktır. Bu bağlamda söz konusu kök ve müştaklarının etimolojik tahlili yapılarak anlamları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu aşamada anlamların sağlıklı bir şekilde tespit edilebilmesi amacıyla mümkün olduğunca ilk dönem Arapça lügatler taranacaktır. Ele aldığımız kökün esas/temel manasının tespiti için Câhiliye devri Arap şairlerinin şiirlerinden de istifade edilmeye gayret edilecektir. Bu işlemlerin ardından etimolojik tahlil neticesinde elde edilen kök/esas manadan itibaren tarih boyunca kazandığı tüm anlamların analizi yapılarak gerek bu anlamların gerekse türevlerin içerisinde kök mananın olup olmadığına

¹ İsmail Yakıt, "Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 17, 20-21, 24.

² Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 27-31.

³ Ali Galip Gezgün, *Tefsirde Semantik Metod* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 776-777; a.mlf., *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 266-268; Ayrıca bk. H. Mehmet Soysaldı, "Kur'ân'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi", *Kur'ân ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mayıs, 2001), 42-43; a.mlf., "Toshihiko İzutsu ve Semantik Anlayışı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2005), 70-72.

bakılacaktır. Böylece bahse konu kök ve türevlerindeki anlam değişimleri belirgin bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır. Bundan sonraki aşamada l-'a-b (ل - ع - ب) kökü ve müştaklarının semantik açıdan anlam örgüsünü belirleyebilmek gayesiyle bu kökle yakın anlamlılık ve zıt anlamlılık ilişkisine sahip olan kelimelere yer verilerek karşılaştırmalar yapılacaktır. Akabinde l-'a-b (ل - ع - ب) kökü ve türevleri ile bunlarla yakın anlamlı ve zıt anlamlı kelimelerin Kur'ân'daki kullanımlarına yer verilerek lügatlerdeki anlamlarıyla âyetlerdeki anlamları arasındaki farklılıklar ve benzerlikler belirlenecektir. Zikri geçen kök ve müştaklarının Kur'ân'daki manaları tespit edilirken siyaka özellikle dikkat edilecektir. Zira yukarıda işaret edildiği üzere kelimelerin esas manalarının yanında buldukları münasebet sisteminden doğan izâfi manaları da vardır ki bunlar ancak ilgili sözcüklerin siyaki dikkate alınarak ortaya çıkabilecek anlamlardır.

1. L-'a-b (ل - ع - ب) Kökünün Etimolojik Yapısı ve Anlam Tahlili

L-'a-b (ل - ع - ب) kökü ve müştakları kadim Arapça lügatlerde muhtelif manalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu kök ve türevlerinin anlamlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1.1. Oynamak, Oyun/Eğlence

L-'a-b (ل - ع - ب) kökünün sülâsi mücerret 4. baktan fiil formu *la'ibe-yel'abu* (لَعِبَ - يَلْعَبُ), *mastarları* ise 4 tane olup *la'ben* (لَعِبًا), *la'iben* (لَعِبًا), *li'ben* (لَعِبًا) ve *tel'âben* (تَلْعَابًا) şeklindedir. Anlamları ise “ciddi olmanın zıddı/oynamak, oyun” demektir.⁴ *Tefâ'ul* vezninden *tela'abe-yetela'abu-tela'uben* (تَلْعَبُ - يَتَلْعَبُ - تَلْعَابًا) *mastarı* “tekrar tekrar oynamak” demektir.⁵ Câhiliye devri şairi İmrü'l-Kays'ın (öl. (m.) 545) aşağıdaki beytindeki (تَلْعَبُ) fiili “oynamak” anlamındadır:

تَلْعَبَ بَاعِثٌ بِذِمَّةِ خَالِدٍ ... وَأَوْدَى عِصَامًا فِي الْخُطُوبِ الْأَوَائِلِ

“Bâis, Hâlid'in zimmetinde/himayesinde tekrar tekrar oynadı / Fakat 'Isâm ilk talihsizliklerde öldü/yok oldu”.⁶

Tefâ'ul vezninden *telâ'abe-yetalâ'abu-telâ'uben* (تَلْعَابُ - يَتَلْعَبُ - تَلْعَابًا) *mastarı* da “tekrar tekrar oynamak” manasına gelmektedir.⁷ *Mufâ'ale* vezninden *lâ'abe-yulâ'ibu-*

⁴ Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrût-Lübnân: Müessesetü'r-Risâle li't-Tibâ'ah ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1426/2005), 134.

⁵ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'yîn, 1407/1987), 1/219; Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrût-Saydâ: el-Mektebetü'l-'Asriyye-ed-Dâru'n-Numûzeciyye, 1420/1999), 282.

⁶ İmrü'l-Kays b. Hucr b. el-Hâris el-Kindî, *Dîvânu İmrui'l-Kays*, thk. Abdurrahmân el-Mustâvî (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Ma'rife, 1425/2004), 140; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1414), 1/739; Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 4/209.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/739.

mulâ'abeten/li'âben (لَاعِبٌ - يَلْعَبُ - مَلْعَبَةٌ - لِعَابًا) *mastarı* ise “birlikte oynamak” anlamındadır.⁸

Aynı vezinden “beraber/karşılıklı oynayan” anlamındaki *ism-i fâil* formu (مَلْعَبٌ ظَلَّهُ) terkihiyle birlikte “çölde yaşayan bir kuş”⁹ anlamındadır. Lafzen “gölgesiyle oynayan” anlamına gelen bu terkibe çölde yaşayan bir kuş adının verilmesi Râgıb el-İsfahânî'ye (öl. 502/1108) göre bu kuşun sanki gölgesiyle oynuyormuş gibi görünmesinden dolayıdır.¹⁰ Söz konusu kuşun gökte uçarken kendi gölgesine doğru dalış yapmasından dolayı böyle denilmiş olması da muhtemeldir.¹¹ Dilcilerin bu açıklamalarına göre çölde yaşayan bir kuşa “oynamak” kökünden türeyen bir kelimenin isim olarak verilmesi, aralarında semantik bir bağın olduğuna işaret etmektedir, diyebiliriz. L-'a-b (ل - ع - ب) kökünden *el-ul'ûbetu* (الألْعُوبَةُ) lafzı, “oyun/eğlence” (اللَّعِبُ)¹² anlamına gelmektedir. *el-Li'betu* (اللَّعْبَةُ) “bir çeşit oyun” demektir.¹³ Oyun oynama çeşidi güzel insan için “filanın oyun oynama çeşidi/tarzı güzeldir” anlamında (فَلَانٌ حَسَنُ اللَّعْبَةِ) denilir.¹⁴ *el-La'betu* (اللَّعْبَةُ) ise “bir kere oyun oynamak” anlamındadır.¹⁵

1.2. Oynayan, Oyuncu

L-'a-b (ل - ع - ب) kökünden *lâ'ibun* (لَاعِبٌ) sözcüğü “oyuncu/oynayan” anlamındadır. Nitekim kendisine hiçbir faydası dokunmayacak bir iş yapan her kimseye faydasız bir şey yaptığını anlatmak üzere “sen sadece oyun oynuyorsun” anlamında (إِنَّمَا أَنْتَ لَاعِبٌ) denilmektedir.¹⁶

1.3. Oynatmak

L-'a-b (ل - ع - ب) kökünden ve *if'âl* vezninden *el'abe-yul'ibu-il'âben* (يَلْعَبُ - يَلْعَبُ - لِعَابًا) *mastarı* “oynatmak” manasını ihtiva etmektedir.¹⁷

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/740; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 134; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/211.

⁹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm Sâmîrrâî (b.y.: Dâru'l-Hilâl, ts.), 2/149; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/212.

¹⁰ Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dîmeşk-Beyrût: Dâru'l-Kalem-ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 1/741.

¹¹ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/220; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/212.

¹² Cevherî, *es-Sihâh*, 1/219; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 134; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/210.

¹³ Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu makâyisi'l-luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 5/253; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/219; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/212.

¹⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/219; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/212.

¹⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-luga*, 5/253; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/741.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/739; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/209.

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/740; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 134; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/211.

1.4. Cilveli, Eğlenceyi Seven

L-'a-b (ل - ع - ب) kökünden *el-la'ûb* (اللَّعُوبُ) kelimesi "cilveli/işveli" anlamındadır. İşve ve cilve yapan cariye için (جَارِيَةٌ لَّعُوبٌ) denilmektedir. Cemisi ise (لَعَائِبُ) formundadır.¹⁸

1.5. Kolsuz Elbise

L-'a-b (ل - ع - ب) kökünün bir türevi olan *el-mil'abetu* (المَلْعَبَةُ) kelimesi, içerisinde bebeğin oyun oynadığı "kolsuz elbise" demektir.¹⁹

1.6. Çok Oyun Oynayan

L-'a-b (ل - ع - ب) kökünden *el-la'âbu* (اللَّعَابُ) sözcüğü, "iş gücü oyun oynamak olan, çok oyun oynayan kimse" anlamını içermektedir.²⁰ Bu kökten *et-til'âbetu* (التَّلْعَابَةُ) kelimesi de "çok oyun oynayan" demektir.²¹

1.7. Kendisiyle Oyun Oynanan Her Şey, Oyuncak

L-'a-b (ل - ع - ب) kök harflerinden müştak *el-lu'betu* (اللُّعْبَةُ) lafzı, satranç vb. gibi "kendisiyle oyun oynanan nesne" anlamına gelmektedir.²² Bu kelime "oyuncak" anlamına da gelmektedir.²³

1.8. Ahmak, Alay Edilen

el-Lu'betu (اللُّعْبَةُ) sözcüğü ayrıca, "kendisiyle alay edilen ahmak kimse" anlamına da gelmektedir.²⁴

1.9. Oyun Oynanan Yer/Oyun Alanı

L-'a-b (ل - ع - ب) kökünden *mel'ab* (مَلْعَبٌ) "oyun oynanan yer/oyun alanı" demektir. Cemisi *melâ'ibu* (مَلَاعِبٌ) formundadır.²⁵

Dil âlimi İbn Fâris (öl. 395/1004) l-'a-b (ل - ع - ب) kökünün biri "oyun" anlamında *el-la'ibu* (اللَّعِبُ) diğeri de "ağız suyu/salya" manasına gelen *el-lu'âbu* (اللُّعَابُ) olmak üzere iki temel/kök/esas anlamının olduğunu ve bunlardan muhtelif

¹⁸ Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Sîde, *el-Muhassas*, thk. Halîl İbrâhîm Ceffâl (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1417/1996), 4/13; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/211.

¹⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 2/148; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4/13; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/740; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, 134; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/211.

²⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 2/149; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, thk. Muhammed 'İvaz Mer'ab (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 2/249; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4/13; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/212.

²¹ İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-luga*, 5/253; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/219.

²² İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4/14; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/211.

²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, 134; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/211.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/211.

²⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 2/249; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/210-211.

kelimelerin türediğini belirtmektedir.²⁶ İşte yukarıda zikrettiğimiz tüm türevler ve muhtelif anlamlar “oyun” anlamındaki *el-la'ibu* (الْعَبُّ) esas anlamın üstüne bina edilmiş manalardır. Buna göre bu kök mana ile belirttiğimiz türevler arasında semantik bağ olduğunu belirtebiliriz. Aşağıda yer vereceğimiz kelimeler ve anlamlar ise “ağız suyu/salya” manasına gelen *el-lu'abu* (الْلُعَابُ) ve onun mecazî anlamları olacaktır.

1.10. Çocuğun Ağızından Akan Sıvı

L-'a-b (ب - ع - ل) kökünden *el-lu'abu* (الْلُعَابُ) sözcüğü “çocuğun ağızından akan su/sıvı/salya” demektir.²⁷ Fiil formu ise sülasî mücerret 3. baktan *la'abe-yel'abu* (لَعَبَ -), *mastarı* ise *la'ben* (لَعْبًا) şeklinde olup “ağzının suyu akmak” (سَالُ لُعَابُهُ) anlamındadır.²⁸ Şair Lebîd'in (öl. 40-41/660-661) atalarını ve dedelerini vasfettiği aşağıdaki beytinde yer alan *la'abtu* (لَعِبْتُ) fiili “ağzımın suyu aktı” (سَالُ لُعَابِي) manasındadır:

لَعِبْتُ عَلَى أَكْتَافِهِمْ وَحُجُورِهِمْ ... وَوَلِيدًا، وَسَمَّوْنِي لِبَيْدًا وَعَاصِمًا

“Ağzımın suyu aktı omuzlarına ve kucaklarına bebekken / Bana Lebîd ve Âsım isimlerini verdiler”.²⁹

1.11. Bal

el-Lu'abu (الْلُعَابُ) kelimesi, (لُعَابُ النَّحْلِ) şeklinde arıya izafe edildiğinde “bal” (العَسَلُ) manasına gelmektedir.³⁰ Nitekim bir kimse bal içtiğinde (شَرِبَ لُعَابَ النَّحْلِ) denilmektedir. Fakat bu anlam mecaz kabilindedir.³¹

1.12. Zehir

el-Lu'abu (الْلُعَابُ) kelimesi, (لُعَابُ الْحَيَّةِ) şeklinde yılanı izafe edildiğinde “zehir” (سَمٌّ) anlamına gelmektedir.³²

²⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-luga*, 5/253-254.

²⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 2/149; Ebû Bekr Muhammed b. Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-luga*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekî (Beyrût-Lübân: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/367.

²⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/741; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/220.

²⁹ Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa b. Mâlik el-Âmirî, *Dîvânu Lebîd b. Rebîa el-Âmirî*, (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Ma'rife, 1425/2004), 127; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 1/367; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/220; Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 2/170; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/213.

³⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/220; İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-luga*, 5/255; Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, 282; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/741; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/213.

³¹ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, 2/170; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/213.

³² İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 1/367; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 2/249.

1.13. Güneş Işını, Serap

(لُعَابُ الشَّمْسِ) terkiibine dilteler, “serap” (السَّرَاب),³³ “güneş ışını/hüzmesi” (شُعَاع),³⁴ “güneşin sıcaklığı öğle vakti arttığında gökten süzülür gibi görünen şeyler”,³⁵ “şiddetli sıcakta örümcek ağı gibi parlar halde görünen şeyler”³⁶ gibi anlamlar vermişlerdir. Bu anlamlar da mecaz kabildendir.³⁷

2. L-‘a-b (ب - ع - ل) Kökü ve Türevleriyle İlişkili Kelimeler

L-‘a-b (ب - ع - ل) kökü ve türevlerinin yukarıda zikredilen anlam örgüsünü göz önünde bulundurduğumuzda bu kelimelerle *el-lehv* (اللَّهُو), *el-‘abes* (العَيْبُ), *el-huz‘u* (الهْزَاءُ), *es-suhriyye* (السُّحْرِيَّةُ), *eż-zaḥik* (الصَّنَجِيكُ) ve *el-hezl* (الهْزَلُ) gibi yakın anlamlı olan, *el-ciddu* (الجِدُّ) gibi anlam zıtlığı olan kelimelerin de olduğu görülmektedir. Şimdi bu kelimelerle l-‘a-b (ب - ع - ل) kökü ve türevlerinin anlam ilişkilerine değinmek istiyoruz.

2.1. L-‘a-b (ب - ع - ل) Kökü ve Türevleriyle Anlam Yakınlığı Olan Kelimeler

2.1.1. el-Lehv (اللَّهُو)

L-h-v (ل - ه - و) kökünün sulasî mücerret 1. baktan fiil formu *lehê-yelhû* (لَهَا - يَلْهُو), mastarı *lehven* (لَهُوًا) şeklindedir ve “eğlenmek/oyun oynamak” (لَعِبَ) demektir.³⁸ *el-Lehvu* (اللَّهُو), insanın kendisiyle eğlendiği, oynadığı ve meşgul olduğu şeylere denir.³⁹ *Tefe‘ul* vezninden *telehhê-yetelehhê-telehhuyen* (تَلَّهَى - يَتَلَّهَى - تَلَّهِيًا) de “oynamak, bir şeyle meşgul olmak” demektir.⁴⁰ *İf‘âl* vezninden *elhê-yulhî-ilhâen* (أَلْهَى - يُلْهَى - أَلْهَاءً) “meşgul etmek/oyalamak” demektir. Bir kimse birisini meşgul edip onu oyaladığında (وَيَقَالُ :) denilir.⁴¹ *el-Lehv* (اللَّهُو) kelimesine “oyun oynamak” anlamı verilerek bu ikisinin eş anlamlı olduğu belirtilmiş fakat furûk ehlinde bir grup ikisi arasındaki bazı benzerlik ve farklılıklara da temas ederek şöyle demişlerdir: *el-Lehv* (اللَّهُو) ile *el-la‘ibu* (اللَّعِبُ), haram olsun ya da olmasın faydası olmayan oyun ve eğlenceyle meşgul olma noktasında müşterektir. Şöyle de denilmiştir: *el-Lehvu* (اللَّهُو) mutlak anlamda daha umumdur. Bu nedenle müzik aletlerini dinlemek “oyun” (لَعِبَ) değil *lehv* (لَهُو) olarak değerlendirilir. Bu bağlamda şu da söylenmiştir: *el-La‘ibu* (اللَّعِبُ), kendisiyle neşe ve rahatlamamanın hızlıca elde edilmesi amaçlanan şeydir. *el-Lehv* (اللَّهُو) ise, kendisiyle bu amaçlanmasa bile insanı meşgul eden oyun ve eğlencedir. *el-Lehvin* (اللَّهُو) aslı, hikmetin gerektirmediği bir şeyle nefsi rahatlatmak demektir. *el-Lehv* (اللَّهُو),

³³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 2/149; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/220; İbn Fâris, *Mu‘cemu makâyîsi'l-luga*, 5/254.

³⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 2/149.

³⁵ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 1/367; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 1/741.

³⁶ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 2/373; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/220; Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, 282.

³⁷ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğâ*, 2/170; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs*, 4/213.

³⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1332; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs*, 39/497.

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 15/258.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 15/259.

⁴¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 4/87; L-h-v (ل - ه - و) kökünün diğer müştakları hakkında geniş bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 15/258-262; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1332-1333; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs*, 39/497-504.

insanın lezzet aldığı ve sonra da kaybolup giden şeydir. Ayrıca şu da denilmiştir: *el-Lehv* (الَلْهُو), insanı önem verdiği şeylerden alıkoyup meşgul eden şeydir.⁴² Aralarındaki bu anlam farkları ve benzerlikleri dikkate alarak, söz konusu kelimeler arasında semantik açıdan eş anlamlılık değil yakın anlamlılık ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.2. el-'Abes (العَبَثُ)

'A-b-s (ع - ب - ث) kökünden ve sülâsî mücerret 4. baktan *'abise* (عَبَيْتُ) *ya'abesu* (يَعْبِثُ) *'abesen* (عَبَيْتَ) "oyun oynamak" (اللَّعِبُ) demektir.⁴³ Sülâsî mücerret 3. baktan *'abese* (عَبَيْتُ) *ya'abesu* (يَعْبِثُ) *'absen* (عَبَيْتَ) "karıştırmak" (خَلَطَ) anlamındadır.⁴⁴ *el-'Abesu* (العَبَثُ) kelimesine dilciler, "kişinin yaptığı işe oyun karıştırması",⁴⁵ "içerisinde sahih bir amaç olmayan şey",⁴⁶ "faydası bilinmeyen bir işi irtikâp etmek",⁴⁷ "fayda veren ve fayda vermeyen şeylerle meşgul olmak (الاشْتِغَالُ)"⁴⁸ gibi anlamlar vermişlerdir. Bu kökten ism-i fâil formu *'âbisun* (عَابِثٌ) "faydasız/boş şeyle oyalanan"⁴⁹ demektir.⁵⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.s) (يَا رَبِّ، إِنَّ فُلَانًا قَتَلَنِي) "Kim boş yere bir serçeyi öldürürse kıyamet günü Azîz ve Celîl olan Allah'a 'Yâ Rabbi! Filan kişi beni boş yere öldürdü, beni herhangi bir fayda elde etmek amacıyla öldürmedi' diyerek şikâyette bulunacak."⁵¹ hadisindeki (عَبَيْتَ) kelimesi (اللَّعِبُ) "oyun/eğlence" anlamındadır. Bundan maksat hayvanı, yemek kastıyla ve istifade etmek amacıyla avlanmak cihetiyle değil oyun ve eğlence olsun diye boş yere öldürmektir.⁵² *el-'Abesu* (العَبَثُ) kelimesi bu anlamıyla (اللَّعِبُ) kelimesiyle yakın anlamlılık ilişkisi içerisindedir.

2.1.3. el-Huz'u (الهُزُّ)

H-z-e (ه - ز - ع) kökünden ve sülâsî mücerret 4. baktan *hezîe* (هَزَيْتُ) *yehzau* (يَهْزَأُ) fiilinin *mastarları* *huz'en* (هَزْءًا) ve *huzu'en* (هَزُواً) şeklinde olup "alay etmek" (السُّخْرِيَّةُ) anlamındadır. *Tefe'ul* vezninden *tehezze* (تَهَزَّأَ) ve *istif'âl* vezninden *istehzee* (اسْتَهْزَأَ) fiilleri de *be* (الباء) harf-i cerrîyle kullanıldıklarında "alay etmek" anlamına

⁴² Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 39/497.

⁴³ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/286; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/166.

⁴⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 2/200; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 5/295.

⁴⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/543; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 39/497.

⁴⁶ Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rîfât* (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1403/1983), 146; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 39/497.

⁴⁷ Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rîfât*, 146; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 39/497.

⁴⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 39/497.

⁴⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 2/199; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/166.

⁵⁰ 'A-b-s (ع - ب - ث) kökünün diğer türevleri ve muhtelif anlamları hakkında geniş bilgi için bk. Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 2/199-200; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/166-167; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 5/295-297.

⁵¹ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 4/366; Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtîm et-Temîmî el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 13/214.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/166.

gelmektedirler.⁵³ Aynı kökten *huzeetun* (هُزَأَةٌ) “alay eden” anlamındadır. (رَجُلٌ هُزَأَةٌ) ifadesi “insanlarla alay eden adam” (يَهْرَأُ بِالنَّاسِ) anlamındadır. *Huz’etun* (هُزَأَةٌ) sözcüğü ise “kendisiyle alay edilen” demektir. (رَجُلٌ هُزَأَةٌ) ibaresi “kendisiyle alay edilen/alay konusu adam” (يُهْرَأُ بِهِ) anlamındadır.⁵⁴

2.1.4. es-Suḥriyye (السُّحْرِيَّةُ)

S-ḥ-r (س - خ - ر) kökünden ve sülâsî mücerret 4. baktan *sehira-yesharu* (سَخِرَ - سَخِرُوا) fiilinin *mastarları saḥran* (سَخِرًا), *saḥaran* (سَخِرًا), *maṣḥaran* (مَسَخِرًا), *suḥran* (سُحِرًا), *suḥraten* (سُحْرَةً), *siḥriyyen* (سُحْرِيًّا), *suḥriyyen* (سُحْرِيًّا) ve *suḥriyyeten* (سُحْرِيَّةً) formlarında olup *min* (مِنْ) ve *be* (بِالْبَاءِ) harf-i cerleriyle “alay etmek” (هَزَأَ بِهِ) anlamına gelmektedir.⁵⁵ Aynı kökten *suḥaratun* (سُحْرَةً) “alay eden” demektir. (رَجُلٌ سُحْرَةً) ibaresi “insanlarla alay eden adam” (يَسُحِرُ مِنَ النَّاسِ) anlamındadır. *Suḥratun* (سُحْرَةً) kelimesi ise “kendisiyle alay edilen/alay konusu” manasına gelmektedir. (رَجُلٌ سُحْرَةً) ifadesi “kendisiyle alay edilen adam” (يُسُحِرُ مِنْهُ) anlamını ihtiva etmektedir.⁵⁶

2.1.5. ez-Zaḥik (الضَّحِكُ)

Ž-ḥ-k (ض - ح - ك) kökünden ve sülâsî mücerret 4. baktan *zaḥike-yežḥaku* (ضَحِكَ - ضَحِكُوا) fiilinin *mastarları zaḥken* (ضَحِكًا), *ziḥken* (ضَحِكًا), *ziḥiken* (ضَحِكًا) ve *zaḥiken* (ضَحِكًا) formlarında olup “gülmek” anlamındadır.⁵⁷ Fakat *ez-zaḥik* (الضَّحِكُ) istiare yoluyla “alay etmek” (السُّحْرِيَّةُ) anlamında da kullanılmaktadır. Bir kimse birisiyle alay ettiğinde (رَجُلٌ ضَحِكًا) der. Bu kökten *zuḥaketun* (ضُحْكَةً) “alay eden” demektir. (رَجُلٌ ضُحْكَةً) ifadesi “insanlarla alay eden adam” (يَضْحَكُ مِنَ النَّاسِ) anlamındadır. *Zuḥketun* (ضُحْكَةً) “kendisiyle alay edilen” manasındadır. (رَجُلٌ ضُحْكَةً) ibaresi “kendisiyle alay edilen adam” (يُضْحَكُ مِنْهُ) manasına gelmektedir.⁵⁸

2.1.6. el-Hezl (الهَزْلُ)

H-z-l (ه - ز - ل) kökünden ve sülâsî mücerret 1. baktan *hezele-yehzulu* (هَزَلَ - يَهْزُلُ) fiilinin *mastarı huzâl* (هُزَأٌ) “semiz olmanın zıddı (نَقِيضُ السِّمَنِ)/zayıf olmak”⁵⁹ anlamına gelmektedir. Bu kökten ve sülâsî mücerret 2. baktan *hezele-yehzilu* (هَزَلَ - يَهْزِلُ) fiilinin *mastarı hezl* (هَزْلٌ) lügatlerde “ciddi olmanın zıddı (نَقِيضُ الْجِدِّ)/şaka yapmak” anlamındadır. Nitekim bir kimse konuşmasında ciddi olmayıp şaka yaptığı zaman

⁵³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 4/75; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 6/196; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/183.

⁵⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 6/196; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/84; Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, 326; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/183; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 1/509-510.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/352.

⁵⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 7/78; Cevherî, *es-Sihâh*, 2/680; Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, 144; S-ḥ-r (س - خ - ر) kökünün diğer türevleri ve muhtelif anlamları hakkında geniş bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/352-354; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 11/521-524.

⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/459; Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1597.

⁵⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/501; Ž-ḥ-k (ض - ح - ك) kökünün diğer müştakları hakkında geniş bilgi için bk. Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 3/58; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 4/55-57; Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1597; İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-luga*, 3/393-394; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/459-461.

⁵⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 6/90.

“filan kimse konuşmasında şaka/mizah yapıyor” anlamında (إذا لم يكن) فلان يهزل في كلامه: إذا لم يكن (إذا) söylenir. Aynı şekilde (أجأ أنت أم هازل) “ciddi misin yoksa şaka/mizah mı yapıyorsun?” denilir.⁶⁰ Aşağıdaki beyitte *el-hezl* (الَهْزَل) kelimesi, semantik açıdan zıt anlamlısı *el-ciddu* (الجِدُّ) kelimesiyle aynı bağlamda yer almakta ve “şaka” anlamında kullanılmaktadır:

وَلَمَّا رَأَوْنَا بَادِيًا رُكْبَاتُنَا ... عَلَى مَوْطِنٍ لَا نَخْلِطُ الْجِدَّ بِالْهَزْلِ

“Onlar dizlerimizin açık olduğunu gördükleri zaman / ciddiyetle şakayı karıştırmayacak konumda (olduğumuzu anladılar)”.⁶¹

el-Hezl (الَهْزَل) kelimesi bu anlamıyla, “ciddi olmanın zıddı” (ضِدُّ الْجِدِّ)⁶² anlamı verilen *el-la'ibu* (اللَّعِبُ) kelimesiyle yakın anlamlılık ilişkisi içerisinde yer almaktadır.

2.2. L-'a-b (ب - ع - ل) Kökü ve Türevleriyle Anlam Zıtlığı Olan Kelimeler

2.2.1. el-Ciddu (الجِدُّ)

C-d-d (ج - د - د) kökünden *el-ciddu* (الجِدُّ) kelimesi ise lügatte “şakanın zıddı” (ضِدُّ الْجِدِّ) olarak tanımlanmıştır.⁶³ Bir kimse işinde ciddi olduğu zaman (تَقْبِيضُ الْهَزْلِ/الَهْزَلِ) (فِي الْأَمْرِ يَجِدُّ بِالْكَسْرِ جِدًّا) denilir.⁶⁴ Dolayısıyla *el-ciddu* (الجِدُّ) kelimesi “ciddi olmak” anlamıyla *el-la'ibu* (اللَّعِبُ) kelimesinin semantik açıdan zıt anlamlısıdır. Bu kökün “azamet” (الْعِظْمَةُ), “kısmet/talih” (الْحِظُّ) ve “kesmek” (الْقَطْعُ)⁶⁵ olmak üzere üç esas manası vardır. “Çaba harcamak”, “babanın ve annenin babası/dede”, “yeni”, “geniş yol/cadde”, “önemli/değerli olmak”, “acele etmek”, “baht”⁶⁶ gibi anlamları bu kök anlamlardan türemişlerdir. *el-La'ibu* (اللَّعِبُ) kelimesinin anlamı lügatlerde “ciddi olmanın zıddı” olarak tanımlandığı için burada *el-ciddu* (الجِدُّ) kelimesine yer verdik fakat bu anlamdaki kullanımı Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmediği için doğal olarak Kur'ân'da kullanımına dair aşağıda bir başlık açarak değinilmeyecektir.

3. Kur'ân'da L-'a-b (ب - ع - ل) Kökü ve Türevlerinin Kullanımı

L-'a-b (ب - ع - ل) kökü ve türevleri Kur'ân'da 20 defa zikredilmektedir.⁶⁷ Bu kök ve türevlerinin Kur'ân'da farklı formlarda ve bağlamlarda kazandıkları manaları şu şekilde sıralayabiliriz:

⁶⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 4/14; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 6/90.

⁶¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sirrî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbu*, thk. Abdulcelîl Abduh Şilbî (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1998), 1/241, 3/140, 4/201.

⁶² İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 1/367; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4/13; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/739.

⁶³ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 1/87; Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 6/7; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 10/249.

⁶⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/452; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3/112.

⁶⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-luga*, 1/407.

⁶⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/452-453; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 54.

⁶⁷ Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1411/1990), 647.

3.1. Şaka Yapmak

L-'a-b (ل - ع - ب) kökü ve müştakları Kur'ân'da bazı âyetlerde "şaka yapmak" anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda şu âyeti örnek verebiliriz:

(وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ فُلْنَا بِاللهِ وَأَيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ) *"Şayet onlara, (niçin alay ettiklerini) sorarsan, elbette, biz sadece lafa dalmış şakalaşıyorduk, derler. De ki: Allah ile, O'nun âyetleriyle ve O'nun Rasûlü ile mi alay ediyordunuz?"*⁶⁸

Katâde'den (öl. 117/735) rivayet edildiğine göre o bu âyetin nüzul sebebiyle ilgili olarak şöyle demiştir: Rasûlullâh (s.a.s.) Tebük gazvesi sırasında yolda ilerlerken önünde bulunan münafıklardan bir grup insan şöyle dediler: Bu adam Şam'ın saraylarını ve kalelerini fethedeceğini umuyor. Heyhât, heyhât/ne kadar da imkânsız! Allah, Nebi'sine (s.a.s) bu olayı bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) "şu grubu durdurun!" buyurdu. Ardından onların yanına gelip "siz şöyle şöyle dediniz!" buyurdu. Onlar ise "Ey Allah'ın peygamberi! Biz sadece söze dalmış şakalaşıyorduk" dediler. İşte bu sebeple Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.⁶⁹ (الْخُوضُ) kelimesinin esas anlamı, su ve çamur gibi sıvı bir şeyin içerisine dalarak girmek demektir. Sonra bu kelime çokça kullanılmak suretiyle içerisinde eziyet ve itham barındıran her bir şeye dalıp girmenin ismi haline gelmiştir. Buna göre (إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ) ibaresi, "biz sadece kervancıların yolu kat etmek için boş söze dalmaları gibi biz de boş/batıl sözlere dalıp girmiştik", anlamındadır. (نَلْعَبُ) fiili ise, "biz o sözü ciddi olarak değil sadece şaka olarak söyledik", manasındadır.⁷⁰ O münafıklar bu ifadeleriyle şaka yaptıklarını söylediler de âyetin sonundaki (كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ) ifadesi onların Allah'ın elçisiyle istihza/alay ettiklerini vurgulamaktadır.

3.2. Alay Etmek, Eğlenmek

L-'a-b (ل - ع - ب) kökü ve müştakları Kur'ân'da bazı âyetlerde "alay etmek, eğlenmek" anlamında kullanılmaktadır. Buna şu âyeti örnek verebiliriz:

(مَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِمْ مُّحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ) *"Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir hatırlatma/mesaj gelse, onlar bunu, hep alaya alarak dinlemişlerdir."*⁷¹

Bu âyet, Cebrâîl'in (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.s) Kur'ân'ı tekrar tekrar getirdiğinde ve onun (s.a.s.) da kendisine gelen Kur'ân âyetlerini insanlara tekrar tekrar okuduğunda inkâr edenlerin her gelen yeni hatırlatmayı mutlaka oyun ve eğlence içerisinde, alay ederek ve kalpleri gaflet içerisinde dinledikleri mesajını vermektedir. Bu âyetteki (اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ) ibaresini müfessirler bu bağlamda (يستمعون

⁶⁸ et-Tevbe 9/65.

⁶⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000), 14/334; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Su'ûdî Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 6/1830.

⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr, Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 16/94.

⁷¹ el-Enbiyâ 21/2.

(يَهْزُونَ وَيَسْخَرُونَ) fiilini (يَلْعَبُونَ) “oyun ve eğlence içerisinde dinlerler”, (لَاعِبِينَ) “alay ederler”,⁷² (يُلْهُونَ) “eğlenirler”, (يَشْتَعْلُونَ) “(boş şeylerle) meşgul olurlar”⁷³ şeklinde anlamlandırmışlardır. Mâtürîdî (öl. 333/944) ise “onların onu oyun ve eğlence içerisinde dinlemeleri, onu alaya alarak (استهزاء به) dinlediklerine delalet etmektedir”⁷⁴ diyerek buradaki (يَلْعَبُونَ) fiilinin “istihza/alay etmek” anlamında olduğuna işaret etmektedir.

3.3. Oyun Oynamak

L-'a-b (ل - ع - ب) kökü ve müştakları Kur'ân'da “oyun oynamak” anlamına da gelmektedir. Buna şu âyeti misal olarak verebiliriz:

(أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتُغٍ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) “*Yarın onu (Yûsuf'u) bizimle beraber gönder de gezsün, oynasın. Biz onu kesinlikle koruruz.*”⁷⁵

Hız. Ya'kûb (a.s.), kardeşlerinin Hız. Yûsuf'u (a.s.) korumayı bırakıp kaybolacağından endişe ediyordu. İşte bu nedenle onlar “*Biz onu kesinlikle koruruz*” diyerek ona (a.s.) güvence verdiler. O (a.s.) yemek vakitlerinde kardeşlerinin Yûsuf'a (a.s.) göz kulak olmayıp aç kalmasından korkuyordu. Bu yüzden kardeşleri bu konuda (يَرْتُغٍ) “bol bol yesin” (يَأْكُلُ) diyerek güvence verdiler. Yine o (a.s.), kardeşlerinin Hız. Yûsuf'a (a.s.) zor ve meşakkatli işler yaptıracağından endişeleniyordu. Buna karşılık onlar (يَلْعَبْ) “oynasın” diyerek babalarına güvence vermeye çalıştılar. Zira oyun oynamada herhangi bir meşakkat ve zorluk yoktur. Hız. Yûsuf'un (a.s.) kardeşleri zikrettiğimiz hususlarda babalarına güvence vererek onu (a.s.) babasının alinden alıp götürdüler.⁷⁶ *er-Rat'atu* (الرَّتْعَةُ) kelimesinin asıl anlamı, “bolluk ve genişlik” (الخصب والسعة) demektir. (نَرْتَعُ) şeklindeki kıraate göre anlam, “bol bol meyvelerden ve diğer şeylerden yiyelim” anlamına gelir. Bu kelime (ارْتَعَى - يَرْتَعِي) fiilinden (نَرْتَعُ) şeklinde de kıraat edilmiştir.⁷⁷ Ele aldığımız bu âyet bağlamında (يَرْتُغٍ) kelimesine, “neşelensin” (يَنْشَطُ),⁷⁸ “sevinsin” (يَفْرَحُ),⁷⁹ “koşsun” (يَسْعَى)⁸⁰ gibi anlamlar verilmiştir. *Nerta'* (نَرْتَعُ)

⁷² Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Tefsîru's-Semerkindî: Bahru'l-'ulûm*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1413/1993), 2/362.

⁷³ Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî el-Basrî, *Tefsîru'l-Mâverdî: en-Nuket ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, ts.), 3/436.

⁷⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1426/2005), 7/326.

⁷⁵ Yûsuf 12/12.

⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 6/213.

⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabiyy, 1407), 2/448.

⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/570; İmâddu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1419), 4/320.

⁷⁹ Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423), 2/320.

⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/570; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 7/2108; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 4/320.

şeklindeki kıraate göre “birbirimizi himaye eder ve birbirimizi koruruz” (نَتَحَارَسُ)⁸¹ anlamı da verilmiştir. (يَلْعَبُ) fiiline ise bu bağlam içerisinde “oyun oynasın/eğlensin” (يَلْعَبُ),⁸² “oynasın” (يَلْعَبُ),⁸³ (يَلْعَبُ) şeklindeki kıraate göre “oynayalım” (تَلْعَبُ)⁸⁴ gibi manalar verilmiştir.

3.4. Oyun

L-‘a-b (ل - ع - ب) kökünden *la‘ibun* (لَعِبٌ) sözcüğü Kur’ân’da bazı âyetlerde “oyun” anlamında kullanılmaktadır. Bu anlama şu âyeti misal verebiliriz:

(وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ) “Dünya hayatı, bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise, Allah’tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklnızı kullanmaz mısınız?”⁸⁵

Bu âyette dünya hayatının oyun ve eğlence olarak adlandırılması müfessirler tarafından şu açılardan izah edilmiştir:

1- Oyun ve eğlencenin müddeti azdır, hızlıca sona erer ve zail olur. Bu dünya hayatının müddeti de öyledir.

2- Oyun ve eğlence birçok durumda mutlak hoşlanılmayan/kerih görülen şeylere götürür. Dünya hayatının lezzetleri de öyledir.

3- Oyun ve eğlence, işlerin zahirleriyle aldatılma esnasında meydana gelmektedir. Fakat işlerin hakikatleri tam olarak teemmül edilip ortaya çıkarıldığında asla oyun ve eğlence diye bir şey kalmaz. Dünya hayatının iyi ve güzel şeylerinden lezzet alma da ancak işlerin hakikatlerinden gafil olanlar için söz konusu olabilir.

4- Oyun ve eğlencenin övgüye değer bir sonucu yoktur. Dolayısıyla tüm bu izahlardan ortaya çıkıyor ki dünyevî lezzetler ve durumlar birer oyun ve eğlenceden ibaret olup muteber hakikatleri yoktur.⁸⁶

Bu âyet müşriklerin (إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا) “Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir.”⁸⁷ şeklindeki sözlerine cevap niteliğindedir ve buradaki (لَعِبٌ) kelimesi “faydalı olan şeyi terk edip faydasız olan şeyi almak” anlamındadır. (لَهْوٌ) ise “ciddi olan şeyden ciddiyetsiz ve eğlence olan şeye meyletmek” demektir.⁸⁸ Yine (لَهْوٌ), “kendisiyle özellikle nefsanî arzuları yerine getirme hedeflenen şey” anlamındadır, (لَعِبٌ) kelimesi

⁸¹ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Dimeşk, Beyrût: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1414), 3/12.

⁸² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 6/213.

⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/570.

⁸⁴ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-'ulûm*, 2/152; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/14.

⁸⁵ el-En'âm 6/32.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 12/515.

⁸⁷ el-En'âm 6/29.

⁸⁸ Ebu'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yûsuf Ali Bedevî (Beyrût: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1419/1998), 1/500.

ise, “hakikati ve maksadı olmayan şey”,⁸⁹ “herhangi bir faydası olmayan şey”⁹⁰ gibi manalara gelmektedir. Bu âyette (لَعِبٌ) kelimesi semantik açıdan kendisiyle yakın anlamlı olan (لَهُؤُ) kelimesiyle bir arada zikredilmiştir. Aynı âyette peş peşe zikredildikleri için ikisinin anlamdaş değil yakın anlamlı olduğunu söylemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

3.5. Oyuncu/Boş Yere Vakit Geçiren

L-'a-b (ل - ع - ب) kökünden ve lâ'ibun (لَاعِبٌ) kelimesinin çoğulu lâ'ibîne (لَاعِبِينَ) kelimesi Kur'ân'da “oyun oynayan/boş yere vakit geçiren” anlamına gelmektedir. Bu anlama, (وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ) “Biz, göğü, yeri ve bunlar arasındakileri, oyuncular olarak (oyun ve eğlence olsun diye) yaratmadık.”⁹¹ ve (وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ) “Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyuncular olarak (oyun ve eğlence olsun diye) yaratmadık.”⁹² âyetlerini örnek olarak verebiliriz:

Bu âyetlerde Cenâb-ı Hak muhataplara, “bu yükseltilmiş göğü, bu döşenmiş yeryüzünü ve o ikisi arasındaki muhtelif mahlûkatı oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Onları ancak, onları yoktan yaratanın kudretine delalet etsin ve iyi ile kötüye hikmetimiz gereğince mükâfat ve cezasını verelim diye yarattık”, mesajını vermektedir.⁹³ Bu âyetlerdeki (لَاعِبِينَ) kelimesi, (عَابِثِينَ) “oyun oynayanlar, boşa vakit geçirenler, boş şeylerle meşgul olanlar”⁹⁴ anlamlarına gelmektedir. Buna göre Allah bu ifadeyle, “biz gökleri, yeryüzünü ve ikisi arasındakileri boş şeylerle meşgul olarak değil, aksine kudretimize delalet edici ve kullarımıza fayda verici olarak yarattık”,⁹⁵ “onları boş yere yaratmadık, meydana gelecek bir iş için yarattık”,⁹⁶ “onları boş ve batıl yere yaratmadık”,⁹⁷ “onları boş yere yaratmadık, ancak kudretimize ve vahdaniyetimize delil olarak yarattık ki insanlar O'nun yarattıklarından ibret alsınlar da kulluğun sadece onların yaratıcısına layık olduğunu bilsinler. Neticede biz de dostlarımızı mükâfatlandıralım ve düşmanlarımıza azap edelim”⁹⁸ demek istemektedir.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 4/69.

⁹⁰ Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyy, 1422), 2/22.

⁹¹ el-Enbiyâ 21/16.

⁹² ed-Duhân 44/38.

⁹³ Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 2/397.

⁹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/73; Celâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 421.

⁹⁵ Mahallî - Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 421.

⁹⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/73; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-'ulûm*, 2/364.

⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/419; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 8/2447.

⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 3/186.

4. Kur'ân'da L-'a-b (ل - ع - ب) Kökü ve Türevleriyle Anlam Yakınlığı Olan Kelimeler

4.1. el-Lehv (الْهَوُّ)

L-h-v (ل - ه - و) kökünden *el-lehv* (الْهَوُّ) Kur'ân'da 10 defa⁹⁹ yer almaktadır. Lügatlerde “eğlenmek/oyun oynamak” (لَعِبَ)¹⁰⁰ anlamına gelen bu kelime Kur'ân'da da tıpkı lügat anlamındaki gibi “oyun/eğlence” anlamının yanı sıra yer aldığı siyak içerisinde “zevce/eş”, “çocuk/evlat” gibi anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir. “Eğlence” anlamına şu âyeti örnek olarak verebiliriz:

(اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ) “Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteğinden ibarettir.”¹⁰¹

Dünya hayatının âhirete nispetle gelip geçiciliğini vurgulayan bu âyet-i kerîmede (لَعِبٌ) kelimesi semantik açıdan yakın anlamlılık içerisinde olduğu (لَهُوَ) kelimesiyle aynı bağlam içerisinde zikredilmiştir. Bu âyet bağlamında her iki kelimeyle ilgili şu anlam farklılıkları ve benzerliklerine işaret edilmiştir:

1- (لَعِبٌ) ve (لَهُوَ) kelimeleri, Katâde'ye (öl. 117/735) göre burada “yeme ve içme” (أَكَلَ وَشَرِبَ) anlamındadır.¹⁰²

2- (لَعِبٌ) sözcüğü, burada meşhur ismiyle “oyun” anlamında kullanılmıştır.

3- (لَعِبٌ), “dünyaya teşvik eden/istek uyandıran şey” demektir. (لَهُوَ) ise “âhiretten uzaklaştıran şey” manasındadır.

4- (لَعِبٌ), “mal mülk edinme, dünya malına sahip olmayı” (الِاقْتِنَاءَ) ifade eder. (لَهُوَ) kelimesiyle “kadınlar” (النِّسَاءَ) kastedilmektedir.¹⁰³

5- Mücâhid (öl. 103/721) iki kelime arasındaki anlam farkına ilişkin olarak “her *la'b lehv*dir/her bir oyun bir eğlencedir” (كُلُّ لَعِبٍ لَهْوٌ) demektedir.¹⁰⁴ Onun bu ifadesi *lehvin*/eğlencenin *la'bdan*/oyundan daha umumî olduğuna işaret etmektedir.

6- (لَعِبٌ), “boş/bâtil şey” (الْبَاطِلُ), (لَهُوَ) ise “kendisiyle oyalanıp eğlenilen sonra da geçip giden her şey” anlamındadır.¹⁰⁵

⁹⁹ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, 653..

¹⁰⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1332; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 39/497.

¹⁰¹ el-Hadîd 57/20.

¹⁰² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 5/480; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm Atfîş (Kâhîre: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964), 17/254.

¹⁰³ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 5/480.

¹⁰⁴ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 4/1318, 5/1492, 9/3081; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 5/480; Ebû Hafs Ömer b. Ali b. 'Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvid (Beyrût-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419/1998), 18/487.

¹⁰⁵ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 5/209.

el-Lehv (لَهُوَ) kelimesi Kur'ân'da yer aldığı bağlam içerisinde “hanım/zevce/eş” ve “çocuk/evlat” anlamında da kullanılmıştır. Bu anlamlara şu âyeti misal verebiliriz:

(لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهُوَ لَاتَّخَذْنَا مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ) “Eğer bir eğlence/eş/çocuk edinmek isteseydik, onu kendi tarafımızdan edinirdik. (Bu irademizin eseri olurdu. Ama) biz (bunu) yapanlardan değiliz.”¹⁰⁶

İbn Abbâs (r.a.) bu âyetteki (لَهُوَ) kelimesinin “çocuk” (الْوَلَدُ) anlamında olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷ Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767) da bu görüşü tercih ederek şöyle demiştir: Buradaki (لَهُوَ), “çocuk” (وَلَدًا) anlamındadır. Zira Necrânî Hıristiyanlarından es-Seyyid, el-Âkîb ve beraberindekiler “İsâ Allah'ın oğludur” demişlerdi. İşte bunun üzerine Yüce Allah “Eğer bir çocuk edinmek isteseydik onu kendi katımızdan edinirdik” buyurdu.¹⁰⁸ Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) ve Katâde (öl. 117/735) (لَهُوَ) sözcüğünün bu âyette “hanım/kadın” (الْمَرْأَةَ)¹⁰⁹ manasına geldiğini belirtirken Mücâhid (öl. 103/721) bu kelimeyi aynı anlama gelen “zevce/eş” (زَوْجَةً) kelimesiyle izah etmiştir.¹¹⁰

(لَهُوَ) kelimesi (لَهُوَ الْحَدِيثُ) terkihiyle kullanıldığı zaman yer aldığı bağlam içerisinde “masal, hikâye, hurafe, boş/batıl söz, şarkı, türkü, şarkıcı kadın, davul, zurna” gibi anlamları ihtiva etmektedir. Bu terkip Kur'ân'da sadece bir defa olmak üzere (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ) “İnsanlardan öylesi var ki, bilgisizce, Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır. İşte onlara alçaltıcı bir azap vardır.”¹¹¹ âyetinde yer almaktadır.

Bu âyet en-Nadr b. el-Hâris hakkında nazil olmuştur. Zira o ticaret için Fâris'e (İran) gider, acemlerin masallarını/hurafelerini satın alıp onları rivayet eder, o hikâyeleri Kureyşlilere anlatarak şöyle derdi: Şüphesiz Muhammed size Âd ve Semûd kavmiyle ilgili masallar anlatıyor, ben de size Rüstem, İsfendiyar ve Pers hükümdarlarının masallarını anlatacağım. Onlar da onun anlattığı şeyleri güzel bulurlar Kur'ân'ı dinlemeyi terk ederlerdi. İşte onun hakkında bu âyet-i kerîme nazil olmuştur.¹¹² Bu nüzul sebebinin dikkate aldığımızda (لَهُوَ الْحَدِيثُ) terkihinin “masal, hikâye, hurafe” anlamlarında kullanıldığını söyleyebiliriz.

¹⁰⁶ el-Enbiyâ 21/17.

¹⁰⁷ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-'ulûm*, 2/364; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. 'Âdil Ahmed Abdilmevcûd vd. (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 3/232; Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 3/285.

¹⁰⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/73.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/420; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 8/2447-2448; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-'ulûm*, 2/364.

¹¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/420; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/276.

¹¹¹ Lokmân 31/6.

¹¹² Vâhidî, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411), 356; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed b. Aşûr (Beyrût-Lübnân: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1422/2002), 7/310.

Bu âyetin nüzulüyle ilgili bir başka rivayet de şöyledir: İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bu âyet en-Nadr b. el-Hâris hakkında nazil olmuştur. O bir kadın şarkıcı satın almıştı. Herhangi bir kimsenin İslâm'a girmek istediğini işitince hemen onunla kadın şarkıcısının yanına gider ve "Onu yedir, içir ve ona şarkı söyle" derdi. Sonra da o adama, "Bu, Muhammed'in seni çağırdığı namaz, oruç ve onun huzurunda savaşmandan daha iyidir" derdi. İşte bu sebeple bu âyet-i kerîme nazil oldu.¹¹³ Bu nüzul sebebi ise (لَهُوَ الْحَدِيثُ) terkinin "şarkıcı kadın" anlamına geldiğine işaret etmektedir. Zikredilen anlamların yanı sıra bu terkiye müfessirler "boş/batıl söz" (باطل الحديث),¹¹⁴ "şarkı/türkü, onu dinlemek ve her türlü eğlence" (الغناء والاستماع له وَكُلُّ لَهْوٍ), "kadın şarkıcı satın alma" (شِرَاءُ الْمُغَنِّيَةِ), "davul" (الطَّبْلُ),¹¹⁵ "Allah'a şirk koşmak" (الشِّرْكُ بِاللَّهِ), "din hakkında münazaa ve batıl/boş şeylere dalıp gitme" (الجدالُ في الدين والخوضُ في الباطل) ve "zurna" (المِزْمَارُ)¹¹⁶ gibi manalar vermişlerdir. Dikkat edilirse tüm bu muhtelif anlamlar söz konusu âyetin nüzul sebepleri ve (لَهُوَ الْحَدِيثُ) terkinin yer aldığı siyak içerisinde ortaya çıkan izafî anlamlardır.

4.2. el-'Abes (العَبَثُ)

'A-b-s (ع - ب - ث) kökünden bir mastar olan ve lügatte "oyun oynamak" (اللَّعِبُ)¹¹⁷ anlamına gelen ve el-'abesu (العَبَثُ) kelimesi Kur'ân'da biri (عَبَثًا) diğeri de fiil formunda (تَعْبَثُونَ) şeklinde olmak üzere iki âyette geçmektedir. İlk olarak Mü'minûn sûresindeki (أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ) "*Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?*"¹¹⁸ âyetinde zikredilmektedir. Bu âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak, "Sizi, herhangi bir maksat olmadan, inkâr etseniz dahi azap etmemek üzere oyun olsun diye ve batıl/boş yere yarattığımızı mı zannettiniz?",¹¹⁹ "Ey bedbahtlar! Sizi oyun olsun diye ve boş yere yarattığımızı, ölümünüzden sonra sizi dirilmeyeceğinizi ve dünyadayken yaptıklarınızın karşılığının verilmeyeceğini mi sandınız?"¹²⁰ gibi mesajlar vermektedir. Bu âyetteki (عَبَثًا) kelimesine müfessirler yer aldığı bu bağlam içerisinde

¹¹³ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl* (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 153; a.mlf., *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/504; Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şer'îa ve'l-menhec* (Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1418), 21/131-132.

¹¹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/432; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/128.

¹¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/127-129.

¹¹⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/328.

¹¹⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/286; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/166.

¹¹⁸ el-Mü'minûn 23/115.

¹¹⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/168.

¹²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/83.

“oyun” (لعب),¹²¹ “batıl/boş” (باطلا),¹²² “hikmetsiz” (لا لحكمة), “amaçsız iş” (العمل لا لغرض)¹²³ gibi anlamlar vermişlerdir.

Bu kökün fiil türevi Kur'ân'da (أَتَّبِعُونَ بِكُلِّ رِيحٍ آيَةً تَعْبَثُونَ) “Siz her yüksek yere bir alâmet dikerek eğleniyor musunuz?”¹²⁴ âyetinde yer almaktadır. Bu âyette Hz. Hûd'un (a.s.) peygamber olarak gönderildiği Âd kavminin her yüksek yere bir alamet dikmeleri boş şeylerle meşgul olma ve oyalanma olarak vafedilmiştir. Buna ilişkin müfessirler şu yorumları yapmışlardır:

1- Âd kavmi, övünmek amacıyla, zengin oldukları bilinsin diye yüksek yerlere binalar dikerlerdi. İşte onlar bu amaçla binalar dikmekten nehyedildiler ve abes/boş şeylerle meşgul olmakla ilişkilendirildiler.

2- Âd kavmi, yolculukları sırasında yıldızlarla yollarını bulurlardı. Bununla birlikte onlar yolları üzerine uzun alemler yaptılar. İşte bu, abes/boş bir şey olarak addedildi. Çünkü onlar yıldızlarla yollarını buldukları için bu tür şeyleri inşa etmelerine ihtiyaçları yoktu.¹²⁵

3- Onlar, gelip geçenleri gözetlemek amacıyla yüksek yerlere binalar yaparlar, sonra da onlarla alay edip eğlenirlerdi.

4- Onlar, içerisinde oturmayacakları binalar yaparlardı. İşte Allah, onların ihtiyaçları olmadıkları şeyleri inşa etmelerini abes olarak kabul etmiştir.¹²⁶

5- Bir başka yoruma göre de onlar güvercinler için her yüksek yere kuleler yaparak onlarla oynuyorlardı.¹²⁷

Âd kavmi yaptıkları alametleri hangi amaç için yapmış olurlarsa olsunlar netice itibarıyla bu yaptıkları iş Allah tarafından oyun, eğlence ve boş/abes bir iş olarak kabul edilmiştir. Onların abes işleri âyette (تَعْبَثُونَ) fiiliyle dile getirilmiştir. Müfessirler bu kelimeyi “oyun oynuyorsunuz” (تَلْعَبُونَ)¹²⁸ fiiliyle izah etmişlerdir. Müfessir Semerkandî (öl. 373/983) ise bu iki kelime arasındaki anlam farkını belirtmek üzere şu izahı yapmaktadır: İçerisinde lezzet olmayan her oyun (لَعِبٌ), *abestir* (عَبَثٌ). *el-La'ibu* (اللَّعِبُ) ise içerisinde lezzet olan şeydir. İşte onlar içerisinde kendileri lehine hiçbir menfaat olmayan bir bina inşa edince sanki onlar boş şeylerle oyalanmış, abes şeyler yapmış gibi oldular.¹²⁹ Dolayısıyla ele aldığımız bu âyet bağlamında geçen (تَعْبَثُونَ)

¹²¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 8/2512; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-'ulûm*, 2/423.

¹²² Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-'ulûm*, 2/423; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 7/59.

¹²³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 7/59.

¹²⁴ eş-Şu'arâ 26/128.

¹²⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 24/522.

¹²⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, 3/344.

¹²⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/123.

¹²⁸ Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm - Ganîm b. Abbâs (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 4/59; Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 3/474.

¹²⁹ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-'ulûm*, 2/562.

fiilinin (تَلْعُبُونَ) fiiliyle semantik açıdan yakın anlamlı olduklarını ve aynı semantik alanda yer aldıklarını söyleyebiliriz.

4.3. el-Huz'u (الهُزُّ)

H-z-e (ه - ز - ء) kökünden ve “alay etmek” (السُّخْرِيَّةُ)¹³⁰ anlamındaki *huz'en* (هُزُّواً) ve *huzu'en* (هُزُّواً) masterları Kur'ân-ı Kerîm'de *huzuven* (هُزُّواً) formuyla 11 defa zikredilmektedir.¹³¹ Kur'ân'daki kullanımına şu âyetleri misal olarak verebiliriz:

1. وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي () وَمَا أَنْذَرُوا هُزُّواً “Biz rasulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfirler ise, hakkı bâtıla dayanarak ortadan kaldırmak için bâtıl yolla mücadele verirler. Onlar âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.”¹³²

Bu âyette inkârcıların Allah'ın âyetlerini ve uyarıldıkları şeyleri alaya aldıklarına işaret edilmektedir. Onların alay etmeleri *huzuven* (هُزُّواً) kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelime *huz'en* (هُزُّواً) ve *huzu'en* (هُزُّواً) şeklinde de okunabilir. Bu kelimedeki *ze* (ز) harfinin harekesi ötre olduğu için sondaki *hemze vav* harfine dönüşerek *huzuven* (هُزُّواً) olarak da okunabilir.¹³³ Bu âyet bağlamında *huzuven* (هُزُّواً) kelimesini müfessirler “alaya almak” (استهزاء),¹³⁴ “kendisiyle alan edilen/alay konusu” (اتخذوها موضع) (مهمزوءاً به),¹³⁵ (واتخذوا),¹³⁶ “alay ettiler” (سخرؤا)¹³⁷ gibi ifadelerle izah etmişlerdir. Buna göre (هُزُّواً) kelimesinin (اتخذوا) fiiliyle birlikte “alaya almak/alay konusu yapmak” anlamında olduğunu söyleyebiliriz.

2. (وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُّواً وَلَعِباً ذَلِكَ بَأْتُهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ) “Namaza çağırduğunuzda onu alay ve eğlenceye alırlar. Bu, onların akletmeyen bir topluluk olmasındandır.”¹³⁸

Kelbî'den (öl. 146/763) rivayet edildiğine göre Rasûlullâh'ın (s.a.s.) müezzini namaz için ezan okuyup Müslümanlar namaza kalkınca Yahûdîler, “kalktılar, kalkmaz olasıcalar, kıldılar, kılmaz olasıcalar, rükû ettiler, rükû etmez olasıcalar!” diyerek alay edip gülerlerdi. İşte bu sebeple Yüce Allah bu âyeti inzal etti.¹³⁹ Süddî'den (öl. 127/745) rivayet edildiğine göre ise bu âyet Medîne'deki bir Hıristiyan adam hakkında nazil olmuştur. O, müezzinin (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) “Şahitlik ederim ki Muhammed Allah'ın Rasûlü'dür” dediğini işitince “Allah yalancığı yakсын” dermiş. Bir

¹³⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 4/75; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 6/196; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/183.

¹³¹ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, 737.

¹³² el-Kehf 18/56.

¹³³ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*, 2/185.

¹³⁴ Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 3/201.

¹³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, 3/92.

¹³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/729.

¹³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 5/155.

¹³⁸ el-Mâide 5/58.

¹³⁹ Vâhidî, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*, 202-203; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 4/82.

gece onun hizmetçisi elinde bir ateşle, o ve ev halkı uykudayken evine girdi ve o ateşten bir kıvılcım eve sıçradı. Bu sebeple hem ev hem de o ve ailesi yanıp kül oldu.¹⁴⁰

Buradaki *huzuven* (هُزُواً) kelimesi “alaya almak” (استهزاء),¹⁴¹ “kendisiyle alan edilen/alay konusu” (مهزوءاً به),¹⁴² “alay etmek” (سُخْرِيَّةً)¹⁴³ gibi ifadelerle izah edilirken *la'iben* (لَعِباً) kelimesine ise “batıl/boş şey” (باطلاً)¹⁴⁴ anlamı verilmiştir. Çünkü ezan ve namazın rükünleriyle alay edenler Müslümanların yaptıkları bu şeylerde dinî ve dünyevî hiçbir fayda ve menfaatin olmadığına inanıyorlardı. Dolayısıyla namazı batıl/boş bir oyun ve eğlence olarak addediyorlardı. Sonuç olarak (هُزُواً) ve (لَعِباً) kelimeleri aynı âyet içerisinde ve peş peşe zikredildikleri için aralarında semantik açıdan eş anlamlılık değil yakın anlamlılık ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz.

4.4. es-Suḥriyye (السُّخْرِيَّةُ)

S-ḥ-r (س - خ - ر) kökünden “alay etmek”¹⁴⁵ anlamındaki *sıḥriyyen* (سُخْرِيًّا), *suḥriyyen* (سُخْرِيًّا) ve *suḥriyyeten* (سُخْرِيَّةً) masterları Kur'ân-ı Kerîm'de farklı türevleriyle birlikte 42 defa zikredilmektedir.¹⁴⁶ Bu masterlar Kur'ân'da lügat anlamındaki gibi “alay etmek” anlamında kullanılmakla birlikte aynı kökten *teşḥîr* (تَسْخِير) mastarı “bir şeyi hususî amaca doğru zorla sevk etmek/boyun eğdirmek/musahhar kılmak”¹⁴⁷ anlamındadır. Fakat burada konumuz bağlamında l-'a-b (ب - ع - ل) kökünden ve “alay etmek, eğlenmek” anlamındaki *el-la'ibu* (اللَّعِبُ) kelimesiyle semantik açıdan yakın anlamlı olması hasebiyle “alay etmek” anlamına örnek vermekle iktifa etmek istiyoruz. Bu anlama şu âyeti misal verebiliriz:

(وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ)
“(Nûh) gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise, yanına her uğradıklarında onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz!”¹⁴⁸

Hz. Nûh (a.s.) bundan önceki (وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُخْرَفُونَ) “Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana bir şey) söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklar!”¹⁴⁹ âyetinde ifade edildiği üzere Allah'ın emrine uyararak gemi yapıyordu. Kavminin ileri gelenlerinden bir grup onun yanına her uğradıklarında kendisiyle alay ederek “Peygamber olduktan sonra şimdi de marangozluğa mı başladın, karada gemi mi yapıyorsun?”, “Karada gemi yapıyorsun da nasıl yüzecek?” derlerdi. Hz. Nûh (a.s.) da

¹⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/432; Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 2/65; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 4/1164; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 3/128.

¹⁴¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/487.

¹⁴² Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 6/239.

¹⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 12/388; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 6/239.

¹⁴⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/487.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/352.

¹⁴⁶ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, 347-348.

¹⁴⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/402.

¹⁴⁸ Hûd 11/38.

¹⁴⁹ Hûd 11/37.

onlara “bugün bizimle alay ediyorsanız, bilin ki dünyada bizimle alay ettiğiniz gibi biz de ahirette sizinle alay edeceğiz” diyordu.¹⁵⁰ Bu noktada “Alay etmek masiyetlerden ise bunu yapmak peygamberler için nasıl uygun düşer?” denirse buna şöyle cevap verilir: Yüce Allah onların alay etmelerine mukabelede bulunmayı “alay etme” diye adlandırmıştır. Bu tıpkı Cenâb-ı Hakk’ın (وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا) “*Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür.*”¹⁵¹ âyetinde olduğu gibidir.¹⁵²

Ele aldığımız bu âyetteki *sehîrû* (سَخِرُوا مِنْهُ) fiiline müfessirler bu bağlamda semantik açıdan yakın anlamlısı olan ve “alay etmek” anlamına gelen (اسْتَهْزَؤُوا بِهِ),¹⁵³ fiilleriyle izah etmişlerdir. Bu anlamıyla, “alay etmek, eğlenmek” anlamındaki *el-la‘îbu* (اللَّعِبُ) kelimesiyle aynı semantik alanda olduklarını ve aralarında yakın anlamlılık ilişkisi olduğunu belirtebiliriz.

4.5. ez-Zahîk (الضَّحِكُ)

Ž-ḥ-k (ض - ح - ك) kökünden “gülmek”¹⁵⁵ anlamındaki *zahken* (ضَحِكَ), *zihken* (ضَحِكَ), *zihiken* (ضَحِكَ) ve *zahiken* (ضَحِكَ) mastarları Kur’ân’da farklı türevleriyle birlikte 10 defa geçmektedir.¹⁵⁶ *ez-Zahîk* (الضَّحِكُ) mastarı ve türevleri Kur’ân’da tıpkı lügat anlamındaki gibi “gülmek” anlamına geldiği gibi istiare yoluyla “alay etmek” (السُّخْرِيَّةُ) manasına da gelmektedir.¹⁵⁷ “Alay etmek” anlamındaki kullanımına şu âyeti örnek verebiliriz:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَيْنَاهُ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ. فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ “*Andolsun biz Mûsâ’yı âyetlerimizle Firavun’a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de (Mûsâ) onlara ‘Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim’ demişti. Onlara âyetlerimizi getirince, hemen onlara gülüvermişlerdi.*”¹⁵⁸

Hız. Mûsâ (a.s.) Allah’ın birliği ve birtakım ilahlara tapmaktan uzak olma konusundaki davetinde doğru söylediğine işaret eden hüccet ve delilleri Firavun ve ileri gelenlerine getirince gülüp alay etmişlerdi.¹⁵⁹ Denildiğine göre Hız. Mûsâ (a.s.) asâsını yere atınca, o bir yılan oluverdi, sonra onu eline alınca tekrar asâ olunca, onlar güldüler. Hız. Mûsâ (a.s.) onlara yed-i beyzâyı (beyaz el) gösterip sonra da eski haline dönüşünce onlar yine gülüverdiler.¹⁶⁰ Onların gülmeleri ve alay etmeleri burada (يَضْحَكُونَ) fiiliyle ifade edilmektedir. Bu kelimeyi müfessirler bu bağlamda “alay etmek”

¹⁵⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 15/310.

¹⁵¹ eş-Şûrâ 42/40.

¹⁵² Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 17/345.

¹⁵³ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî: Bahru’l-‘ulûm*, 2/126; Nâsiruddîn Ebû Sa’îd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar’aşlî (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 1418), 3/134; Mahallî - Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 290.

¹⁵⁴ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 5/166.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 10/459; Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1597.

¹⁵⁶ Abdu’l-Bâkî, *el-Mu’cemu’l-müfehres*, 418.

¹⁵⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/501.

¹⁵⁸ ez-Zuhruf 43/46-47.

¹⁵⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21/614.

¹⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/636.

anlamına gelen (يَسْخَرُونَ)¹⁶¹, (يَسْتَهْزِئُونَ)¹⁶², (يَهْزِئُونَ)¹⁶³ fiilleriyle izah etmişlerdir. Sem'ânî'ye (öl. 489/1096) göre Firavun ve ileri gelenlerin Hz. Mûsâ'nın (a.s.) getirdiği delillere gülmeleri gerçek bir gülme olup bu gülmeleri alay edenlerin ve tekzip edenlerin gülmesine (صَحَّكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ الْمُكْذِبِينَ)¹⁶⁴ benzemektedir. Buna göre buradaki (يَسْخَرُونَ) fiilinin, “alay etmek, eğlenmek” anlamındaki *el-la'ibu* (اللَّعِبُ) kelimesiyle semantik açıdan yakın anlamlı kelimeler olduğunu söyleyebiliriz.

4.6. el-Hezl (الهِزْلُ)

H-z-l (ل - ز - ل) kökünden ve lügatte “ciddi olmanın zıddı (نَقِيضُ الْجِدِّ)/şaka yapmak”¹⁶⁵ anlamındaki *hezl* (هَزْلٌ) kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de bir defa olmak üzere (وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ) “O, asla bir şaka değildir.”¹⁶⁶ âyetinde geçmektedir. Bu âyette şaka olmadığı vurgulanan ise öncesindeki (إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ) “O (Kur'ân, doğru ile yanlış) ayıran bir sözdür.”¹⁶⁷ âyetinde ifade edilen Kur'ân'dır. Bu âyet, “Kur'ân hak ve batılı birbirinden ayıran hak/doğru ve ciddi bir sözdür”¹⁶⁸ anlamındadır. (بِالْهَزْلِ) kelimesine bu bağlamda müfessirler “şaka/oyun” (بِاللَّعِبِ), “boş/batıl” (الْبَاطِلِ)¹⁶⁹ ve “yalan” (بِالْكَذِبِ)¹⁷⁰ gibi anlamlar vermişlerdir. Buna göre âyetin anlamı, “O (Kur'ân) şaka/oyun, boş/batıl ve yalan değildir” şeklinde olmaktadır. (بِالْهَزْلِ) kelimesine “şaka/oyun” (بِاللَّعِبِ) anlamı verilmesi bu iki kelime arasında semantik bağa ve yakın anlamlı olduklarına işaret etmektedir.

L-'a-b (ب - ع - ل) kökü ve müştakları ile semantik açıdan yakın anlamlılık içerisinde oldukları *el-lehv* (اللَّهْوُ), *el-'abes* (العَبَثُ), *el-huz'u* (الهُزْءُ), *es-suħriyye* (السُّحْرِيَّةُ), *eż-zaħik* (الضَّحْكُ) ve *el-hezl* (الهِزْلُ) kelimelerinin kadîm Arapça lügatlerdeki muhtelif anlamlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de değişik bağlamlarda kazandıkları anlamları mukayese ettiğimizde lügatlerde yer almayan bazı manaların Kur'ân'da zikredildikleri görülmektedir. Mesela *el-lehv* (اللَّهْوُ) kelimesi lügatlerde “eğlenmek/oyun oynamak” manasına gelmekle birlikte Kur'ân'da lügat anlamının yanı sıra yer aldığı siyak içerisinde “zevce/eş”, “hanım/kadın”, “çocuk/evlat” gibi izafi anlamlarda da kullanıldığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde (لَهْوُ الْحَدِيثِ) terkibi Kur'ân'da zikredildiği bağlam içerisinde “masal, hikâye, hurafe, şarkı, türkü, şarkıcı kadın, davul, zurna” gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Kadîm Arapça lügatlerde değinilmeyen manalar söz konusu kelime ve terkinin geçtiği âyetlerin nüzul sebepleri, siyaki, zaman ve mekân gibi iç ve dış bağlamları göz önünde bulundurularak ortaya çıkmış izafi anlamlardır. Bu, *el-lehv* (اللَّهْوُ) kelimesinin “eğlenmek/oyun oynamak”

¹⁶¹ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-'ulûm*, 3/209; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/255.

¹⁶² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 8/338.

¹⁶³ Vâhidî, *el-Vasîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 4/75; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/255.

¹⁶⁴ Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 5/106.

¹⁶⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 4/14; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 6/90.

¹⁶⁶ et-Târik 86/14.

¹⁶⁷ et-Târik 86/13.

¹⁶⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/181.

¹⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/498; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 6/249; Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 5/240.

¹⁷⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 6/249.

anlamından çıkarak Kur’ân-ı Kerîm’de anlam genişlemesine uğradığına delalet etmektedir. Buna göre belirtilen hususlara dikkat etmeden Kur’ân’da yer alan herhangi bir sözcüğü sadece lügat manalarından birini seçmek suretiyle anlamlandırmak ilahî kelâmı doğru anlamamıza engel olabilmektedir. Bu durum Kur’ân âyetlerini doğru bir şekilde anlayabilmek için ondaki her bir kelimenin tarihî süreç içerisinde ne gibi anlam daralması, genişlemesi, kötüleşmesi ve iyileşmesine uğradığının dikkate alınmasının önemine işaret etmektedir.

SONUÇ

L-‘a-b (ل - ع - ب) kökünün biri “ciddi olmanın zıddı/oyun” anlamında *el-la‘ibu* (اللاعب) diğeri de “ağız suyu/salya” manasına gelen *el-lu‘abu* (اللُعَابُ) olmak üzere iki temel/esas anlamı vardır. Bu kökün tüm müstakları zikredilen bu iki esas mana üzerine hamledilirler. L-‘a-b (ل - ع - ب) kökü ve türevleri kadîm Arapça lügatlerde “oyunmak”, “oyun/eğlence”, “oyunayan/oyuncu”, “oyunatmak”, “cilveli”, “eğlenceyi seven”, “kolsuz elbise”, “çok oyun oynayan”, “kendisiyle oyun oynanan her şey”, “oyuncak”, “ahmak/kendisiyle alay edilen”, “oyun oynanan mekân”, “oyun alanı” gibi anlamları ihtiva etmektedir. Belirtilen tüm bu anlamlar “ciddi olmanın zıddı/oyun” anlamındaki *el-la‘ibu* (اللاعب) kök mananın üstüne bina edilmiş manalardır. Dolayısıyla bu kök mana ile belirttiğimiz türevler arasında semantik bağ olduğunu belirtebiliriz. Söz konusu kök ve türevlerinin ilk dönem Arapça lügatlerde “çocuğun ağzından akan sıvı”, “bal”, “zehir”, “güneş ışını”, “serap” gibi manaları da vardır. Bu anlamlar ise “ağız suyu/salya” manasına gelen *el-lu‘abu* (اللُعَابُ) kök anlamın üzerine bina edilmiş manalardır. Buna göre bu kök mana ile işaret edilen müstaklar arasında semantik bağ olduğunu ifade edebiliriz.

L-‘a-b (ل - ع - ب) kökü ve türevlerinin Kur’ân’daki kullanımlarına baktığımızda “şaka yapmak”, “alay etmek/eğlenmek”, “oyun oynamak”, “oyun”, “oyuncu/boş yere vakit geçiren” gibi anlamlar içerdiğini görmekteyiz. Kur’ân’daki bu anlamların “ciddi olmanın zıddı/oyun” anlamındaki *el-la‘ibu* (اللاعب) kelimesinin türevleri olduğu anlaşılmaktadır.

L-‘a-b (ل - ع - ب) kökü ve türevlerinin anlam örgüsünü göz önünde bulundurduğumuzda bu kelimelerle *el-lehv* (الَلَهْوُ), *el-‘abes* (العَبَثُ), *el-huz‘u* (الهَزْءُ), *es-suhriyye* (السُّحْرِيَّةُ), *eż-żahik* (الضَّحِكُ) ve *el-hezl* (الهَزْلُ) gibi yakın anlamlı olan ve aynı semantik alanda yer alan kelimelerin de olduğu görülmektedir.

L-h-v (ل - ه - و) kökünden *el-lehv* (الَلَهْوُ) lügatlerde “eğlenmek/oyun oynamak” demektir. Bu kelime Kur’ân’da da tıpkı lügat anlamındaki gibi “oyun/eğlence” anlamının yanı sıra yer aldığı siyak içerisinde “zevce/eş”, “hanım/kadın”, “çocuk/evlat” gibi izafî anlamlarda da kullanıldığı dikkat çekmektedir. *el-Lehv* (الَلَهْوُ) ile *el-la‘ibu* (اللاعب), haram olsun ya da olmasın faydası olmayan oyun ve eğlenceyle meşgul olma noktasında müşterektir. Fakat *el-lehvu* (الَلَهْوُ) mutlak anlamda daha umumdur.

Lehv (لَهُو) kelimesi (لَهُو الْحَدِيث) terkihiyle kullanıldığı zaman yer aldığı bağlam içerisinde “masal, hikâye, hurafe, boş/batıl söz, şarkı, türkü, şarkıcı kadın, davul, zurna” gibi anlamları ihtiva etmektedir. Tüm bu muhtelif anlamlar (لَهُو الْحَدِيث) terkihinin yer aldığı âyetin nüzul sebepleri ve (لَهُو الْحَدِيث) terkihinin yer aldığı siyak içerisinde ortaya çıkan izafi anlamlardır.

'A-b-ş (ع - ب - ث) kökünden *el-'abes* (العَبَث) de tıpkı *el-lehv* (اللَّهُو) gibi lügatlerde “oyun oynamak” (اللَّعِبُ) demektir. Bu kelime Kur'ân'da lügat anlamları doğrultusunda “oyun oynamak”, “oyun”, “batıl/boş şey”, “hikmetsiz/amaçsız iş” anlamlarında kullanılmaktadır.

H-z-e (ه - ز - ء) kökünden *el-huz'u* (الهُزْءُ) lügatlerde “alay etmek” anlamındadır. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de *huzuven* (هُزُواً) formuyla zikredilmekte ve yer aldığı bağlama göre lügat anlamlarıyla paralellik arz edecek şekilde “alaya almak/alay konusu yapmak”, “kendisiyle alan edilen/alay konusu” anlamlarını ihtiva etmektedir.

S-ğ-r (س - خ - ر) kökünden *es-suħriyye* (السُّحْرِيَّةُ), *sıħriyyen* (سِحْرِيًّا) ve *suħriyyen* (سُحْرِيًّا) mastarları lügatte *min* (مِنْ) harf-i cerrihle “alay etmek” anlamına gelmektedir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de de tıpkı lügat anlamındaki gibi “alay etmek” manasına gelmektedir.

Ž-ğ-k (ك - ح - ض) kökünden *zaħken* (ضَحْكًا), *ziħken* (ضِحْكًا), *ziħiken* (ضِحِكًا) ve *zaħiken* (ضَحِكًا) mastarları “gülmek” anlamındadır. Fakat *eż-zaħik* (الضَّحِكُ) istiare yoluyla “alay etmek” anlamını da içermektedir. *eż-Zaħik* (الضَّحِكُ) mastarı ve türevleri Kur'ân'da da tıpkı lügat anlamındaki gibi “gülmek” anlamına geldiği gibi istiare yoluyla “alay etmek” manasına da gelmektedir.

H-z-l (ل - ز - ل) kökünden *el-hezl* (هَزْلًا) lügatte “ciddi olmanın zıddı/şaka yapmak” anlamındadır. Kur'ân'da da lügat anlamına paralel şekilde “şaka/oyun”, “boş/batıl”, “yalan” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

el-Lehv (اللَّهُو), *el-'abes* (العَبَث), *el-huz'u* (الهُزْءُ), *es-suħriyye* (السُّحْرِيَّةُ), *eż-zaħik* (الضَّحِكُ) ve *el-hezl* (الهَزْلُ) kelimeleri zikredilen anlamlarıyla, “ciddi olmanın zıddı”, “alay etmek, eğlenmek” anlamlarındaki *el-la'ibu* (اللَّعِبُ) kelimesiyle yakın anlamlılık ilişkisi içerisinde oldukları ve aynı semantik alanda yer almaktadır.

C-d-d (د - د - د) kökünden *el-ciddu* (الْجِدُّ) kelimesi ise lügatte “şakanın zıddı/ciddi olmak” demektir. L-'a-b (ب - ع - ل) kökünden *el-la'ibu* (اللَّعِبُ) kelimesine lügatte “ciddi olmanın zıddı” (ضِدُّ الْجِدِّ) anlamı verildiği için ikisi arasında semantik açıdan zıt anlamlılık ilişkisi vardır. Fakat *el-ciddu* (الْجِدُّ) kelimesi “şakanın zıddı/ciddi olmak” anlamıyla Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamaktadır.

L-'a-b (ب - ع - ل) kökü ve müştakları ile semantik açıdan yakın anlamlılık içerisinde oldukları *el-lehv* (اللَّهُو), *el-'abes* (العَبَث), *el-huz'u* (الهُزْءُ), *es-suħriyye* (السُّحْرِيَّةُ), *eż-zaħik* (الضَّحِكُ) ve *el-hezl* (الهَزْلُ) kelimelerinin kadîm lügatlerdeki anlamlarıyla Kur'ân'da muhtelif bağlamlarda kazandıkları anlamları karşılaştırdığımızda kadîm sözlüklerde zikredilmeyen bazı anlamların Kur'ân'da yer aldıkları görülmektedir. Mesela *el-lehv* (اللَّهُو) kelimesi lügatlerde “eğlenmek/oyun oynamak” manasına

gelmekle birlikte Kur'ân'da lügat manasına ilaveten yer aldığı siyak içerisinde “zevce/eş”, “hanım/kadın”, “çocuk/evlat” gibi izafî anlamlarda da kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu, *el-lehv* (اللهو) kelimesinin “eğlenmek/oyun oynamak” anlamından çıkarak Kur'ân siyakında anlam genişlemesine uğradığına delalet etmektedir. Buna göre işaret edilen hususlara dikkat etmeden Kur'ân'da yer alan herhangi bir sözcüğü sadece lügat manalarından birini seçmek suretiyle anlamlandırmak ilahî kelâmı doğru anlamamıza engel olabilmektedir. Bu durum Kur'ân âyetlerini doğru bir şekilde anlayabilmek için ondaki her bir kelimenin tarihî süreç içerisinde ne gibi anlam değişikliğine uğradığını dikkate almanın önemine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1411/1990.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimu't-tenzîl*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1418.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407/1987.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerîf. *Kitâbu't-ta'rîfât*. Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-luga*. thk. Muhammed 'İvaz Mer'ab. 8 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrût-Lübân: Müessesetü'r-Risâle li't-Tıbbâ'ah ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 8. Basım, 1426/2005.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân b. Amr el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm Sâmîrrâî. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hilâl, ts.
- İbn 'Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvid. 20 Cilt. Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-luga*. thk. Remzî Münîr Ba'lebekî. 3 Cilt. Beyrût-Lübân: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Su'ûdî Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, 1419.

- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ. *Mu'cemu makâyîsi'l-luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî el-Bustî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şu'ayb el-Arnaûd. 18 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1414/1993.
- İbn Kesîr, İmâddu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâîl. *el-Muhassas*. thk. Halîl İbrâhîm Ceffâl. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1417/1996.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdu'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyy, 1422.
- İmrü'l-Kays b. Hucr, b. el-Hâris el-Kindî. *Dîvânu İmrui'l-Kays*. thk. Abdurrahmân el-Mustâvî. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım. 1425/2004.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm Atfîş. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.
- Lebîd b. Rebîa, Ebû Akîl b. Mâlik el-Âmirî. *Dîvânu Lebîd b. Rebîa el-Âmirî*. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Ma'rife, 1425/2004.
- Mahallî, Celâluddîn Muhammed b. Ahmed - Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Tefsîru'l-Mâverdî: en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali el-Horasânî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî. 10 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Bedevî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1419/1998.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimeşk-Beyrût: Dâru'l-Kalem-ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn. *et-Tefsîru'l-kebîr, Mefâtihu'l-gayb*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420.

- Râzî, Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtâru's-sihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrût-Saydâ: el-Mektebetü'l-'Asriyye-ed-Dâru'n-Numûzeciyye, 5. Basım, 1420/1999.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Kesf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1422/2002.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrâhîm - Ganîm b. Abbâs. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1418/1997.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tefsîru's-Semerkindî: Bahru'l-'ulûm*. thk. Ali Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 3 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1413/1993.
- Soysaldı, H. Mehmet. "Kur'ân'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi". *Kur'ân ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu*. 31-50. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mayıs, 2001.
- Soysaldı, H. Mehmet. "Toshihiko İzutsu ve Semantik Anlayışı". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2005), 61-75.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmî' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. Dimeşk, Beyrût: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-Kelimüt-Tayyib, 1414.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed. *el-Vasîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. 4 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1415/1994.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed. *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1411.
- Yakıt, İsmail. "Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi". *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 17-24.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk Murtazâ el-Huseynî. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sirrî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. thk. Abdulcelîl Abduh Şilbî. 5 Cilt. Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1408/1998.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidit'tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyy, 3. Basım, 1407.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *Esâsu'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419/1998.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-münîr fî'l-akîde ve's-şerî'a ve'l-menhec*. 30 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 2. Basım, 1418.